

DAGÂTİR

med'e soyca en yakın olan kabile başkanı Ebû Süfyân'a Hz. Peygamber hakkında bazı sorular sordu ve Dihye'nin getirdiği mektubu okuttu. Daha sonra Dihye'ye Hz. Peygamber'in beklenen Allah elçisi olduğunu söyledikten sonra gidip Dagâtır'ı bulmasını ve yazdığı mektubu ona vermesini söyledi. Zaten Hz. Peygamber de Dagâtır'a ayrıca bir mektup yazıp Dihye'ye vermişti.

Dihye Dagâtır'ın yanına varınca kendisini İslâm'a davet etti. Dagâtır Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu, onun sıfatlarını tanıdıklarını, ismini de kitaplarında yazılı bulduklarını söyledikten sonra Dihye'ye, "Sahibine git, benden selâm söyle ve Allah'tan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna inandığımı, İsa'nın da Allah'ın kulu ve temiz, iffetli, dünyadan el etek çekmiş Meryem'e ilka ettiği ruhu ve kelimesidir diye şahadet ettiğimi haber ver" dedi. Daha sonra Dagâtır odasına girip üzerindeki siyah elbiseyi çıkardı ve beyaz mecrasım elbisesini giydi. Asâsını eline alarak kilisede toplanmış bulunan Rumlar'ın yanına gitti ve onlara şöyle söyledi: "Ey Rum cemaati! Bize Ahmed adlı peygamberden bir mektup geldi. Mektubunda bizi yüce Allah'a inanmaya davet ediyor. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Ahmed de Allah'ın kulu ve resulüdür". Dagâtır sözlerini bitirince Rumlar hep birden üzerine atıldılar ve onu döverek öldürdüler (ayrıca bk. HERAKLEİOS).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, I, 262-263; Buhârî, "Bed'ü'l-vaḥy", I, 6-7; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 555-556; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, Beyrut 1390/1970, V, 343-347; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 258-259, 276; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Kahire 1353, s. 34; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 351; Ya'kübî, *Târîḥ*, II, 77-78; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), II, 645-651; Ebû Nuaym el-Cürçânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Haydarâbâd 1369/1949, s. 291-292; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, VII, 363-364, 516-517, 523-524; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 211-212; a.mlf., *İşdü'l-gâbe*, III, 55-56; İbn Kayyim el-Cevziye, *Zâdû'l-me'âd*, II, 135; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 216; Süyûtî, *el-Ḥaşâ'îşü'l-kubrâ* (nşr. M. Halil Herrâs), Kahire 1386-87/1967, II, 117-132; Diyârbekrî, *Târîḥu'l-ḥamîs*, II, 31-34; Halebî, *İnsânü'l-ıyûn*, III, 283-291; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, IV, 427-436; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul 1969), I, 218-231; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 107-115; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret Işıl-tan), Ankara 1981, s. 88-96; İbn Hudeyde, *el-Mişbâhu'l-muḍî* (nşr. M. Azîmüddin), Beyrut 1405/1985, II, 67-97; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VII, 37-60.

ALİ ÖNGÜL

DAĞ

Dinlerde mekânın kutsallığına paralel olarak dağların ayrı bir önemi vardır. Dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tâzimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri, daha gelişmiş dinlerde ise Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden ileri gelmektedir. Dağların bulunmadığı yerlerde insanlar, yüce varlığa yakınlaşma ihtiyaçlarını çeşitli kuleler inşa ederek karşılamaya çalışmışlardır. Bâbil Kulesi, Mezopotamya'daki zikkuratlar, Meksika'daki "teocalli" denilen piramitler bu amaca yönelik yapılardır. Hz. Mûsâ Fırun'u imana davet ettiğinde onun, "Ey ileri gelenler! Ben sizin için kendimden başka bir tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak (tuğla imal et de) bana bir kule yap, belki Mûsâ'nın Tanrı'sına çıkarım" (el-Kasas 28/38; Gâfir 40/36) demesi bu eski telakkiyi yansıtmaktadır. Özellikle ilkel toplumlarda dağların kutsal sayılmasının bir diğer sebebi ilâhların ikamet ettikleri yerler olarak kabul edilmeleridir. Homeros'un naklettiğine göre ilâhlar sarp tepelerden iner, taraftarlarına yardım ettikten sonra tekrar oralara çıkarlar. Kaldeliler Aralu adını verdikleri dağda büyük ilâhlarının ikamet ettiğine inanırlardı. Grekler'deki Olimpos dağı tanrıların ikametgâhıdır. Diğer taraftan dağlar ulaşılamaz, uzak, ekseriya volkanik ve daima ihtişamlı olmaları sebebiyle Tanrı'nın kudret ve azametinin sembolü olmuştur. Ayrıca dağlar kutsal varlıkların veya ilâhların zuhur ve tecelli ettikleri, yahut ulûhiyyetle irtibata geçilen yerler olmaları bakımından da saygı görmüşlerdir. Çin imparatorları dağların zirvesinde kurban takdim ediyorlardı. Sînâ dağı Yahudilik'te ve İslâm'da Tanrı'nın tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ ile konuştuğu yer olduğu için kutsaldır.

Kutsal dağ kültürüne hemen hemen bütün ülke ve kavimlerde rastlamak mümkündür. Japonca'da ilâhları ifade eden *kami* kelimesi dağlar için de kullanılır. Fuji-Yama dünyanın eksenini kabul edilen kutsal dağdır ve hacılar belli temizlik kurallarına riayet ederek oraya çıkarlar. Çin'de dağların ruhları olduğuna inanılır ve bunlara tapılır, özellikle K'ouen louen dünyanın eksenini kabul edilir. P'outcheou yer altı dünyasına açılan dağdır. Ayrıca ülkenin doğusunda bulunan T'ai-chan da kutsaldır. Taoistlere göre K'ouen

Iouen'e aynı zamanda "dünyanın merkezinin dağı" da denir. Güneş ve ay onun çevresinde döner. Bu dağ ölümsüzlüğün mekânıdır ve ölümsüzlük orada yaşar. Kişiyi semaya götüren yol olduğu için bu dağ taoistlerin sığınağıdır. Brahmanizm'in kutsal kitabı Rig Veda dağlara yapılan bir yakarışı ihtiva eder. Uzakdoğu kültüründe Himalaya dağların kralı ve en kutsal dağ, Meru dünyanın eksenini, Kailâsa Tanrı Şiva'nın ikametgâhıdır. Tibet inançlarında kutsal dağlar semanın direkleri veya yerin kazıkları, hatta ülkenin ilâhları, mekânın efendileri olarak kabul edilmektedir.

Dünyanın merkezini teşkil eden kutsal dağ inancı Ural-Alтайlar'da, Cermenler'de, hatta Malakka pigmeleri gibi ülke ve topraklarda da görülmektedir. Mezopotamya'da merkezi bir dağ gökle yeri birleştirmektedir. Ahd-i Atık'te Gerizim dağı yeryüzünün merkezi olarak adlandırılmıştır (Hâkimler, 9/37). Hristiyanlara göre İsa'nın çarmıha gerildiği yer olan Calvaire (Ârâmîce Golgota) tepesi dünyanın merkezinde bulunmaktadır ve hem semavi dağın zirvesi hem de Hz. Âdem'in yaratıldığı ve defnedildiği yerdir.

İbrânîce'de *hâr*, Ârâmîce'de *tûr* "dağ" anlamındadır. Bu ikinci kelime dağ için kullanıldığı gibi sıradağlar, bir ülkenin dağlık bölgesi ve tepeler için de kullanılmaktadır. Ahd-i Atık'te gerek dağ ve yüksek mekânların önemi, gerekse çeşitli sebeplerle kutsal kabul edilen birçok dağla ilgili bilgi vardır. Kitâb-ı Mukaddes'te zikredilen önemli dağlardan bazıları şunlardır: Ararat dağları (Tekvîn, 8/4), Seir dağı (Tekvîn, 14/6), Sînâ dağı (Çıkış, 19/11), Horeb dağı (Çıkış, 3/1), Fârân dağı (Tesniye, 33/2), Nebo dağı (Tesniye, 32/49), Sion dağı (Tesniye, 4/48), Gerizim dağı (Tesniye, 11/29), Zeytinlik dağı (Zekarya, 14/4; Matta, 24/3).

İsrâiloğulları bölgeye gelmeden önce Filistin'de yaşayan yerli halkların inançlarında yüksek dağ ve tepeler önemli yer tutuyor ve insanlar buralarda ilâhlara ibadet edip kurban sunuyorlardı. Ken'ânîler'in bu tür kutsal yerleri, bölgenin daha sonraki sahipleri olan İsrâiloğulları zamanında da kutsiyetini devam ettirdi. Tesniye hukuku, "Milletlerin ilâhlarına tapındıkları bütün yerleri yıkınız" (12/2) diyerek bu yerlerin kutsallaştırılmasını ve oralarda ibadet edilmesini yasakladı; Şekem veya Kudüs'teki mâbed dışında Yahve'ye (Yehova) kurban sunulmasını menetti. Fakat İbrânîler çeşitli ilâhlara tahsis edilen bu tür mekânları

her zaman yıkmamış (Hâkimler, 2/2), hatta kendileri de Yahve'ye yüksek yerlerde tapınmışlardır (I. Samuel, 9/12-14; I. Krallar, 3/2-5). Diğer taraftan yahudilerin dinî tarihlerinde cereyan eden bazı olaylar sebebiyle çeşitli dağlar diğerlerine göre ayrı bir önem kazanmış, saygı ve tâzime konu olmuştur. Bunların başında Sînâ dağı gelmektedir.

Nablus'un güneyinde yer alan ve bugün Cebelüssümerâ denilen Gerizim dağı da Sâmirîler'ce kutsal kabul edilmektedir. Tevrat'ta Hz. Mûsâ kavmine arz-ı mev'ûd'a girdiklerinde bereketi Gerizim dağına, lâneti Ebal dağına koymalarını vasiyet etmiş (Tesniye, 11/26-29), Yeşu da bunu yerine getirmiştir (Yeşu, 8/33-35). Şimeon, Levi, Yahuda, İssakar, Yûsuf ve Benyamin sıbtları, yine Mûsâ'nın tâlimatı doğrultusunda bu dağa yerleşmişlerdir (Tesniye, 27/11-12). Büyük İskender döneminde veya daha önce Sâmirîler, Kudûs'teki Süleyman Mâbedi'ne nazîre olmak üzere Gerizim dağı üzerine bir mâbed inşa etmişler, bu mâbed Sâmirîler'in hem millî hem de dinî merkezi olmuştur. Hz. İsa ile Sâmiriye'de karşılaşan kadının, "Atalarımız bu dağda tapındılar ve siz, tapınılması gereken yer Yerusâlim'dedir, dersiniz" (Yuhanna, 4/20) şeklindeki sözü de bunu teyit etmektedir.

Tevrat'a göre Seir dağı önce Horiler'in, daha sonra da Esavoğulları'nın oturduğu yerdir (Tesniye, 2/12). Yine Tevrat'ta, "Rab Sînâ'dan geldi ve onlara Seir'den doğdu; Paran dağından parladı" (Tesniye, 33/2) ifadesi yer alır. "Rabbin parladığı" Paran dağının Fârân dağı olduğu ve Mekke'de bulunduğu söylenir (bk. FÂRÂN).

Siyon, üzerinde Kudûs'ün yükseldiği tepelerden birinin adıdır. Kudûs'ün daha önceki halkı olan Yebusiler'in bir kalesinin bulunduğu bu tepe Hz. Dâvûd tarafından zaptedilmiş, bundan dolayı buraya "Dâvûd şehri" denilmiştir (II. Samuel, 5/7). Hz. Dâvûd ahid sandığı'nı bu şehre nakletmiş, ondan sonra da burası kutsal sayılmıştır. Hz. Süleyman'ın mâbedi inşa ettiği Moriya tepesi de aynı yerdedir. Mâbedin inşası ile ahid sandığının mâbede naklinden sonra Siyon adı mâbedi ifade eder olmuştur. Aynı adı taşıyan yarımadanın güneyinde bulunan Sînâ dağı, Tanrı ile kırk günlük buluşması sonunda Hz. Mûsâ'ya şeriatın (Tevrat) verildiği yerdir (Çıkış, 19/11, 18, 20). Bu dağa Ahd-i Atîk'te Horeb adı da verilir (Çıkış, 17/6; 33/6; Tesniye, 1/2, 6, 19; 4/10). Hz. Mûsâ Medyen'den dönüşün-

de Tanrı ilk defa kendisine bu dağda hitap etmiş (Çıkış, 3/1), İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkardıktan üç ay sonra ulaştıkları bu dağda, başta on emir olmak üzere (Çıkış, 20/1-17) diğer dinî hükümler (Çıkış, 20/18-Sayılar, 10) bildirilmiş, Tanrı o dağa inmiştir (Çıkış, 17/6; 19/11, 16-18). Bu dağa aynı zamanda "Tanrı'nın dağı" da denilmektedir (Çıkış, 3/1; 4/27; 18/5; 24/13; I. Krallar, 19/8). Ahd-i Atîk'te bir de "Tanrı'nın dağları" ifadesi yer almaktadır (Mezmurlar, 36/7).

Kur'an'da Nûh'un gemisinin indiği yerin Cûdî dağı olduğu bildirildiği halde Tevrat'ta bu yer Ararat dağları diye adlandırılmaktadır. Ararat dağları Batılar'ca Ağrı dağı olarak kabul edilmekte ve Ermeniler'ce Ağrı dağı kutsal sayılmaktadır (bk. AĞRI DAĞI).

Hristiyanlık'ta da kutsal kabul edilen dağlar vardır. Hz. İsa'nın dua için inzivaya çekildiği (Matta, 14/23), "dağ vaazı" da denilen meşhur nutkunu irat ettiği (Matta, 5), havârilere gözleri önünde görünümünün değiştiği, yüzünün güneş gibi parladığı ve esvabının ışık gibi ak olduğu dağ (Matta, 17/1-2), insanların gözü önünde semaya çıktığı Zeytinlik dağı aynı şekilde kutsal kabul edilen dağlardandır.

Kur'an-ı Kerim'de dağların, yeryüzünün kakırları olarak (en-Nebe' 78/7) sapasağlam çakılıp (en-Nâziât 79/32) dikildikleri (Gâşiye 88/19), Allah'ın insanlar için dağlarda oturulacak barınaklar yaptığı (en-Nahl 16/81), Semûd kavminin dağlarda evler yonttuğu (el-A'râf 7/74; el-Hicr 15/82; eş-Şuarâ 26/149), ilâhî emanetin dağlara verildiği, ancak dağların bunu kabul etmediği (el-Ahzâb 33/72), dağların Allah'ı tesbih ettikleri (el-Hac 22/18) ve Hz. Dâvûd'un Allah'ı tesbihine katıldıkları (el-Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10; Sâd 38/18), kıyamet gününde dağların yürütüleceği (el-Kehf 18/47; et-Tûr 52/10; el-Vâkıa 56/5; el-Hâkka 69/14; el-Meâric 70/9; el-Müzzemmil 73/14; el-Mürselât 77/10; en-Nebe' 78/20; et-Tekvîr 81/3; el-Kâria 101/5) ve ufalanıp savrulacağı (Tâhâ 20/105) bildirilmektedir.

Kur'an'da dağ karşılığı kullanılan *cebel-cibâl* kelimesinin yanında yine aynı anlama gelen, fakat sadece Sînâ dağı için kullanılan "tûr" kelimesi de mevcuttur. Allah Tûrisînâ'ya yemin etmektedir (et-Tûr 52/1; et-Tîn 95/2). Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecelli etmiş ve dağ parçalanmıştır (el-A'râf 7/143). Allah Hz. Mûsâ'ya Tûr'un sağ tarafından seslenmiş (Meryem 19/

52; Tâhâ 20/80; el-Kasas 28/29, 46), İsrâiloğulları'ndan söz alınması sebebiyle üzerlerine Tûr kaldırılmış (el-Bakara 2/63, 93; en-Nisâ 4/154; el-A'râf 7/171), Tûrisînâ'da yetişen ağaç methedilmiştir (el-Mû'minûn 23/20).

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, kendisine vahiy gelmeden önce ibadet ve tefekkürle vakit geçirdiği ve ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu Hira dağı da müslümanlara göre kutsaldır. Rivayete göre Hz. Peygamber, yanında ashabından bir grup olduğu halde bu dağın üstüne çıkmış, o sırada dağ sallanınca, "Ey Hira sakinleş! Zira üzerinde nebî veya siddîk veya şehid bulunmaktadır" (*Müşned*, V, 346) demiştir. Buna benzer bir rivayet de Uhud dağı için nakledilir (*Müşned*, III, 112; IV, 274, 275; VI, 17; Müslim, "Züh'd", 73; Ebû Dâvûd, "Büyû", 29). Hz. Peygamber Uhud dağını işaret ederek şöyle demiştir: "Bu dağ bizi sever, biz de onu severiz" (Buhârî, "İ'tisâm", 16, "Cihâd", 71, 74, "E't'ime", 28, "Zekât", 54, "Enbiyâ", 10). Hac farzasının temel rükünlerinden biri olan vakfenin ifa edildiği Arafat dağı da kutsaldır. Arafat ve Müzdelife, Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten yeryüzüne indirildiklerinde ilk karşılaşmaları yer olarak da kabul edilir (Yâkût, IV, 104-105).

İslâm'da bazı dağların çeşitli sebeplerle ayrı bir tâzime konu oluşu, sadece oralarda cereyan eden dinî olaylarla ilgili olup hiçbir zaman dağlara tanrısal bir hüviyet atfedilmemiş ve buralar tapınma konusu yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müşned, III, 112; IV, 274, 275; V, 346; VI, 17; Buhârî, "İ'tisâm", 16, "Cihâd", 71, 74, "E't'ime", 28, "Zekât", 54, "Enbiyâ", 10; Müslim, "Züh'd", 73; Ebû Dâvûd, "Büyû", 29; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, IV, 104-105; A. Legendre, "Montagne", *DB*, IV/2, s. 1254-1258; M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris 1949, s. 321-324; a.mlf., *Le Sacré et le profane*, Paris 1965, s. 35-39; a.mlf., *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris 1984, III, 276-277; J. Chevalier — A. Geheerbrant, "Montagne", *Dictionnaire des Symboles*, Paris 1969, s. 645-649; G. Van der Leeuw, *La Religion*, Paris 1970, s. 43-44; *NDB*, s. 510; W. L. Reed, "Mount, Mountain", *IDB*, II, 452; G. E. Wright, "Sinai, Mount", a.e., III, 376-378; Diana L. Eck, "Mountains", *ER*, X, 130-134.

ÖMER FARUK HARMAN

Eski Türkler'de Dağ Kültü. Ortadoğu ve özellikle Asya kavimlerinde, bu arada çeşitli Türk boylarında mevcut dağ kültürü ilgili klasik kaynaklarda hayli zengin malzeme mevcuttur. Çin, Bizans ve Arap kökenli bu kaynaklardan çıkan